מועדים לשיחה; קריאות חדשות בחגי ישראל — שבועות היום

למראית עין, שבועות הוא חג קצר שיש לו מעט מנהגים מיוחדים, ועל פי תיאורו בתורה גם חסר תוכן היסטורי. בפרק הזה טענתי שלא כך הוא. שבועות הוא חג הזהות היהודית, והמחלוקות שהתעוררו בעניינו לאורך הדורות הן עדות לתמורות שחלו בתפיסת הזהות היהודית מתקופה לתקופה. הסוציולוג פיטר ברגר הגדיר פעם את המודרנה כמצב של משבר זהות קבוע. אצל היהודים, מצב זה אינו סימנה של המודרנה: זהו גורלנו מאז ומקדם.

כי היהדות אינה רק מערכת של אמונות ומצוות. היא גם שדה של מתחים: בין האוניברסלי לפרטיקולרי, בין גלות לבית, בין כוהן לנביא, בין הלכה לאגדה, בין רציונליות למיסטיקה, בין מסורת למהפכה, בין השלמה למחאה, בין כותלי בית המדרש לדוכני כיכר השוק. גדולתה בכך שהיא מצליחה בדרך כלל לשמור על חיוניותו של המשחק בין קוטבי המתח. על ידי כך הנחילה לבניה את מתנות ההישרדות והיצירתיות שאין דומה להן בשום מסורת דתית אחרת במערב.

מתחים אלה מכוננים את חג השבועות. אחד מהם הוא, כפי שראינו, המתח בין חוק לבין ארץ. היהדות היא דת־ארץ מובהקת – כל התורה, מאברהם עד מות משה, היא מסע אל הארץ הזאת – ושבועות הוא חגה המובהק של הארץ. יש יסודות חקלאיים גם בפסח ובסוכות, אבל שבועות הוא זמן קציר החיטים והבאת ביכורי האדמה אל המקדש, ועמם ההכרזה "אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה... וַיּוֹצִאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם... וַיְבִאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ".

אם פסח ציין את תחילת המסע ממצרים, וסוכות את ארבעים שנות המסע עצמו, הינה בשבועות נחוג סוף המסע: הכניסה לארץ. בחג הזה זכר העם לא את לחם העוני שאכלו אבותיו במצרים, ולא את המן, "לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם", שאכלו במדבר, אלא את לחמה של ארץ הקודש העשוי מתבואת אדמתה.

אומנם, כבר מתחילתו הוא היה גם חג מתן תורה, שיאו של מסע בן שבעה שבועות שהחל בפסח. אבל חוקים ומשפטים יש לכל עם, ורוב משך תקופת המקרא תפסו את עיקר תשומת הלב נושאים אחרים – מדיניים, צבאיים ותרבותיים. הנביאים טענו חזור וטעון שבלי נאמנות לה' ובלי צדק ורחמים כלפי הזולת אחריתו של ישראל תהיה מרה, אך מעטים מדי הקשיבו להם, וחידוש עבודת ה' בידי המלכים חזקיהו ויאשיהו היה מעט מדי ומאוחר מדי.

רק הניסיון הנורא של גלות בבל גרם ליהודים להבין כי חוקי ישראל ומשפטיו אינם דומים לאלה של עמים אחרים – לא רק בשל תוכנם אלא גם בשל זהותו של נותנם ונסיבות נתינתם. הם ניתנו לא בהר הבית בירושלים אלא בהר סיני במדבר. החוק בא לפני הארץ. לפיכך, אף כי הם איבדו

את הארץ, עדיין נותר להם החוק, התורה. ואף כי איבדו את הריבונות, נותרה להם הברית. חוקי ישראל אינם דומים לחוקיה של שום אומה אחרת, כי המחוקק אינו המלך או האספה המחוקקת אלא אלוהים בכבודו ובעצמו, הנצחי והאינסופי. כמוהו גם הם לא יאבדו ולא יתבטלו.

וכך החלה להיגלות מלוא משמעותו של שבועות. הנס האמיתי היה לא הארץ אלא התורה שקדמה לה. עזרא ונחמיה הבינו זאת אחרי גלות בבל, ורבן יוחנן בן זכאי – באמצע המרד הגדול נגד רומא. בלעדיהם, ספק רב אם היהודים והיהדות היו שורדים.

ראינו שחג השבועות מגלם מתח נוסף: זה שבין ברית לחוזה; בין חברה למדינה; בין העמדת הפוליטיקה והשלטון במרכז לבין ההתמקדות במוסר, בחברה האזרחית ובחוטים האוגדים אותנו יחדיו כקהילה של אמונה וגורל משותפים. כאן נכנסים לסיפור רות ובעז, המלמדים אותנו על יכולתו של החסד להביס את הטרגדיה וליצור תקווה. שלא במקרה, מגילת רות נחתמת בהולדת דוד, שהפך את ירושלים לבירת ישראל. בכך, שבועות מחבר יחדיו את שני ההרים הממסגרים את הייעוד היהודי: הר סיני במדבר, מקום שם כרתו בני ישראל ברית עם ה', והר הבית בירושלים, שם עבדו את ה' בקורבנות ובשירה.

כמעט אלפיים שנה חי עם ישראל ברובו בגלות, ושוב, כמו בימי גלות בבל, התורה היא שקיימה אותו כעם וסיפקה לו את הוודאות שהוא ישוב יום אחד לארצו. שיבת ציון בימינו חידשה את שבועות שוב. תחילה כאשר קיבל, בתרבות הציונית ובפרט בהתיישבות העובדת, ממד של חג הארץ – ולאחר מכן כאשר נפוץ מנהג התיקון, הלימוד בליל שבועות, והתפשט בקרב יהודים מכל גווני הקשת הדתית. שבנו להיות עם הספר בארץ הספר, ואנו שומעים את אותו "קול גדול ולא יסף" שפילח את דממת המדבר ומוסיף עד היום להדהד לבלי חדול.

הרואה את נהרות המתפללים הזורמים אל הכותל המערבי בליל שבועות לקראת עלות השחר בתום לילה שלם של לימוד תורה, וקוראים יחדיו קריאת שמע שעה שקרניים ראשונות של שמש צובעות אדום וזהב את שמי ירושלים, חווה בנס של אמונה ושל כוח עמידה, ומבין מה עמוקה התודה שאנו חבים לה' אשר "נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו".

כי אכן, אמת היא: התורה הייתה תמיד הגדולה במתנות שקיבלנו. היא חוקת חירותנו בריבונות האל, כתובת נישואינו עם בורא עולם, עשויה אותיות של אש שחורה על אש לבנה, קושרת את אינסופיות האל עם סופיות האדם בקשר בל יינתק של חוק ואהבה. היא המגילה שהיהודים נשאו איתם באשר הלכו – והיא אשר נשאה אותם. זאת התורה: קולם של השמיים בהצטלצלו בארץ, מילים המאירות את העולם.